

АРХЕОЛОШКИ РАДОВИ

БРЕСТОВИК—БЕЛИ БРЕГ

Са десне стране пута Београд—Смедерево, на 38 км. у винограду Марка и Животе Раковића из села Брестовика на локалитету Бели Брег, маја 1951 године откривена је једна римска гробница која је раније била опљачкана.¹ Оријентисана је И-З, са главом на западу. Положај костура није установљен зато што су пљачкаши све кости сабили у један угао.

По конструкцији гробница отступа од уобичајених типова виминацијумских гробница. Основни облик је правоугаоник са зидовима од 8 редова опека које су благо испуштане од пода према отвору. Кровна конструкција је комбинована од свода, који је постављен само на западној страни изнад главе покојника, а остали део је био покривен опекама постављеним у облику крова на две воде. Чеона источна страна била је завршена зидом. Са обе дуже стране налазио се по један ред опека хоризонтално постављених. Спољна дужина гробнице је 2,32 м, спољна ширина код главе 1,17 м, код ногу 1,20 м; ширина отвора износи 0,65 м, код главе, а код ногу 0,52 м, унутрашња дужина

је 2,10 м, а дубина гробнице 0,68 м. Опеке употребљене за зидање гробнице разликују се у димензијама; има их две врсте, 0,44 X 0,15 X 0,037 м. и 0,40 X 0,19 X 0,044 м. Поклопнице су димензија 0,56 X 0,55 X 0,05 м. Спојнице су од белог малтера дебљине 0,025 м.

У самој гробници није нађен никакав прилог, јер су пљачкаши однели или уништили све што је остављено. Нађени предмети лежали су око гробнице, или изнад ње, тако да их нико није померао са места.

На западној страни, на 30 см. изнад свода, на месту где се налазила глава умрлога, откривен је један велики суд који је лежао са отвором надоле. У земљи која се налазила око суда било је много гаражи, а и на самоме суду налазе се мрље од ватре. Око суда, уз саме његове зидове, лежала су три жишка, а у суду поред још три жишка налазиле су се три љуске од кокошијих јаја. Велики суд је рађен на витлу, жућкасте боје, отвора профилираног и повијеног напоље, прелаза из рамена у трбух оштрог, трбуха украшеног хоризонталним канелурама, дна профилираног и у средини удубљеног. Две тракасте дршке полазе од обода и завршавају се на рамену суда. На спољној површини се виде трагови ватре. Висина зида износи 21,5 см., пречник отвора 14

¹ При откривању гробнице биле су присутне: Драга Гарашанин, кустос Народног музеја у Београду, Блаженка Сталио, приправник-кустос Народног музеја у Београду и Александра Јуришић, кустос-приправник Завода за заштиту споменика културе Београд.

см, пречник дна 7 см, пречник највеће периферије 23,5 см. Овај се облик јавља често у нашој земљи као и у суседним. Према историским подацима овакви судови припадају средини трећег века наше ере.¹ (Сл. 1).

Нађених шест жижака могу се поделити у три групе према типу, а могу се такође поделити на оне који имају пластични украс на дискосу и оне који га немају. Дна свих примерака су без икаквог жига радионице и имају само два концентрична круга са удубљењем у средини. (сл. 6).

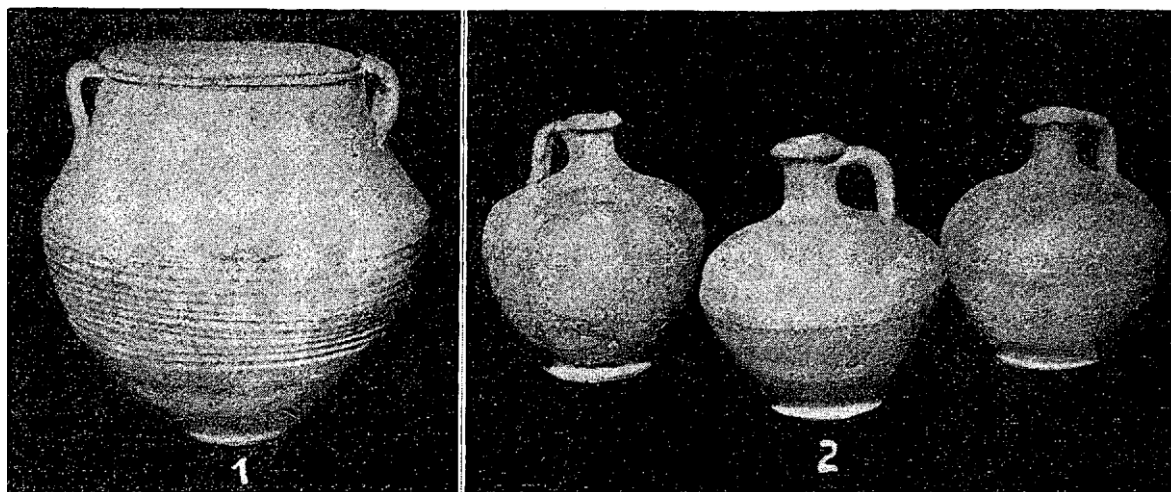
Првој групи припада само један примерак од црвенкасте земље, са дршком која је хоризонтално пробушена, украшена са два паралелна хоризонтална ребра, која се завршавају са по једним удубљењем на дискосу. Дискос је оивичен са два пластична ребра и једним низом перли, удубљен је у средини има отвор за уливање уља. Кљун је у облику срца са три перле на почетку. Нема трагова употребе. Пречника је 4,5 см, висине 2,5 см, дужине са дршком 8 см. (сл. 4).

¹ Драга Гарашанин: Рад музеја града Београда на археологији после ослобођења, Музеји 1, стр. 126. сл. 3.

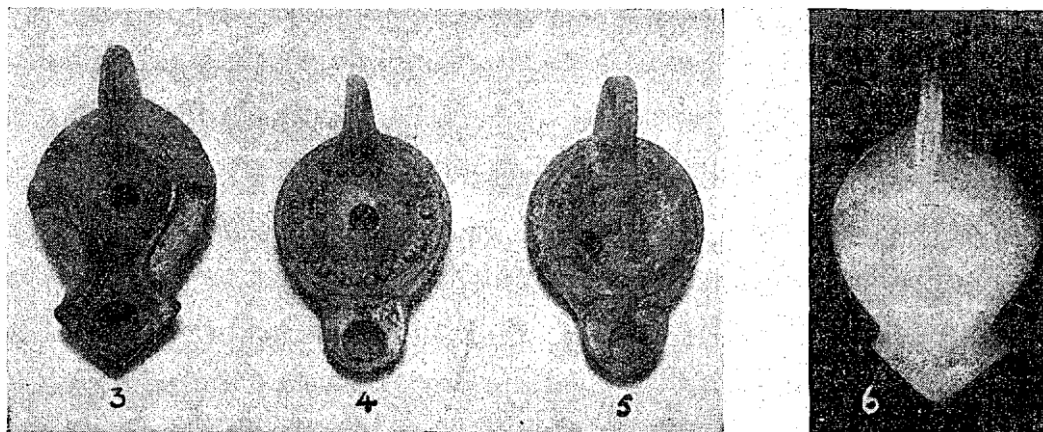
Другој групи припадају четири жишка која по облику и фактури одговарају првој групи, само се на дискосу налази пластична претстава суда у облику амфоре са дршкама које се спуштају као траке и са канелурама на трбуху. Отвор за уље налази се код ноге суда. Код једног жишка из ове групе дршка је непробушена, а два комада имају трагове краткотрајне употребе. Пречник 4,4 см, висина 2,6 см, дужина са дршком 8 см. (сл. 5).

Трећа група је заступљена само са једним примерком и то сасвим различитим од осталих. Дршка је без отвора са урезаним ребрима, која се завршавају удубљеним кружићима. Дискос се продужује у кљун завршен полуромбом. Од дршке према дискосу протеже се пластична трака до кљуна, а са два пластична ребра везана је за ивицу. Пречник 5 см, висина 2,7 см, дужина са дршком 8,8 см. И овај примерак је са траговима употребе. Сва три примерка која су била употребљавана лежала су око суда.

Поред жижака у суду су се налазиле три љуске од кокошијих јаја, које су сачуване, више или мање од половине. На љускама се не може

Сл. 1. и 2. — Судови из Брестовика

Сл. 3—6. — Жишци из Брестовика

установити да ли су биле намерно пробушене, јер су биле доста оштећене тежином земље у суду, а вероватно и превртањем суда.

Овој гробници припадају још три мала суда рађена на витлу, (сл. 2) облика бокастих крчага са једном дршком која је украшена ребрима, узаних и профилираних отвора, са малим профилираним ногама. Црвенкасте су боје, са превлаком која допире само до трбуха суда, а својом фактуром одговарају провинциској тери сигилати. За сва три суда размера је иста: висина 16 см, пречник отвора 2,5 см, пречник дна 6,5 см. Ови судови су лежали на дужим спољним странама гробнице и то два са северне стране код главе и ногу, а трећи на средини западне стране.

Према конструкцији и зидању гробнице, као и према нађеној керамици, гробница припада средини трећег века нове ере. Покривач у облику свода и крова на две воде карактеристичан је за II и III тип гробница Виминацијума, а код брестовичке је комбинација оба типа. Сва три типа гробница из Виминацијума проф. Васић датира у III в. н. ере, јер сав нађени новац није старији од средине другог века ни млађи од почетка тре-

ћега.¹ Нађени велики суд је са сигурношћу датиран у средину трећег века. Мали судови се појављују кроз цео римски период, те тако не могу бити употребљени за датирање. Остало је питање датирања жижака. Према каталогу Доре Ивањи² друга група жижака из Брестовика припадала би VII типу панонских лампи и датирају се у средину I века. Немогућно је претпоставити да је ова врста жижака могла бити направљена у том времену и да је остала сачувана до средине трећег века. Прихватљивија је претпоставка да је то један облик који се задржао до средине III века, поготову што је свих шест примерака било намењено култу кокојника.

Три комада која су се налазила на спољној страни, као што је раније речено, била су употребљена, али врло кратко време, и то вероватно при самом обреду, док су остала три у суду била неупотребљена и вероватно намењена покојнику, да их користи у загробном животу. У прилог ри-

¹ Др. М. М. Васић: Неколике гробне конструкције из Виминацијума, Старица Н. Р. 1903, стр. 97.

² Jvanyi Dora: Die Pannonischen Lampe. Budapest 1935, tab. XXVIII, сл. 9, текст стр. 12 и 13.

туалном обреду, култа покојника говори и велика количина угља која се налазила око суда где је вероватно била запаљена ватра и где су приношене жртве.

Последње питање овога излагања је појава јаја као прилог уз гроб. Појава јаја као прилог у гробовима није усамљен случај на овом локалитету. Она се јављају у разним периодима и на великом географском подручју. Територијално најјужније јављају се јаја у грчким гробовима V и IV века пре наше ере. Два очувана примерка налазе се у витрини бр. 43 ин. бр. I 181-Es 2 у музеју у Коринту. Према усменом саопштењу проф. Пападимитрију¹ јаја се јављају у женским и мушким гробовима V и IV века пре наше ере на грчком копну. Поред природних комада често се налазе и јаја од керамике која понекад могу бити и орнаментисана. Овакви примерци од керамике налазе се у великом броју у музеју у Херонеји.

Налази са велике некрополе у Регенсбургу из гроба 265 су много млађи од налаза из Грчке и припадају сре-

дини трећег века, римског периода.² Налази из овога гроба су: скелет говечета, затим скелет једног малог четвороношца, можда пса; два суда са разгнутим ободом висине 15 см, и у оба суда по једно кокошије јаје. Поред судова нађен је један нож са дршком од кости на којој је у рељефу претстављен пас који гони зеца. Око судова је било растурено преко 750 комада римског новца који припада времену од раног царства до половине III века.

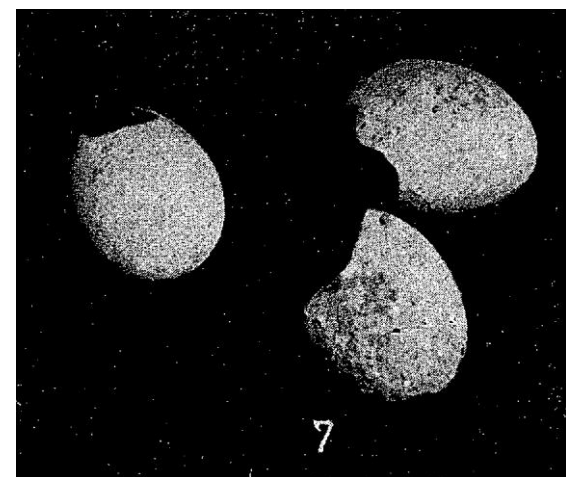
Обичај стављања јаја у гроб није престао ни у раним периодима словенске културе, тако да је честа појава у Мађарској, Пољској, Чешкој а и код нас на локалитету Главичина код Мравинаца.³ Овај гроб је датиран IX—X века.

Према свему изложеном јаја у гробовима нису ту само као део хране, која је остављена да се умрли њоме користи, већ им је свакако давано и симболично значење, поготову што јаја у себи имају клицу живота. Ово би се могло протумачити и као симбол плодности, који је тесно везан за хтонски култ, који се у исто време тумачи и као култ плодности.

БРЕСТОВИК—ВИСОКА РАВАН

Године 1951 овај локалитет је био озбиљно угрожен радовима на проширењу пута Београд—Смедерево. Земљаним радовима при исправљању трасе пута захваћен је простор од око 40 м. у дужину, који је припадао великој словенској некрополи.

Народни музеј у Београду предузео је систематска ископавања од 1953—

Сл. 7. — Јаја нађена у гробу у Брестовику

¹ Љубазношћу др. Ј. Пападимитрију податке добила у музеју у Коринту 1952 године.

² Од Драге и др. Милутина Гарашанина добила сам податке о гробу 265 са Grosses Grabfeld u Regensburg.

³ Dr. Ljubo Karaman: Iskopavanja društva „Bihać“ u Mravincima i staroslovenska groblja. Rad, knjiga 268, Zagreb 1940 str. 16. sl. 15.

1955 године. Резултати ископавања биће објављени после завршених радова.

ГРОЦКА—АГИНО БРДО

Месеца маја 1951 године локалитет Агино Брдо, у Гроцкој, био је угрожен радовима на путу Београд—Смедерево. У профилу пута виделе су се римске гробнице које су биле укопане у неолитски слој.

Због тога се приступило чишћењу римске гробнице која се видела у профилу. После рашчишћавања констатовано је да гробница није зидана већ да је костур лежао на фрагментима опека и тегула, а да је исто тако био покривен. Гроб је лежао на дубини 1,38 м. од површине, преостала дужина гроба је 0,75 м, ширина 0,35 м. Од костију била је очувана само лобања и горњи део руку. Никаквих прилога није било. (Овај гроб је обележен као римски гроб 1).

Изнад овога гроба на дубини 0,75 м. од површине, лежао је словенски гроб 1. Костур је оријентисан у правцу И-З са главом на западу и рукама скрштеним на грудима. Костур је био оштећен само у пределу до колена. Очувана дужина костура 1,10 м. Никаквих прилога није било.

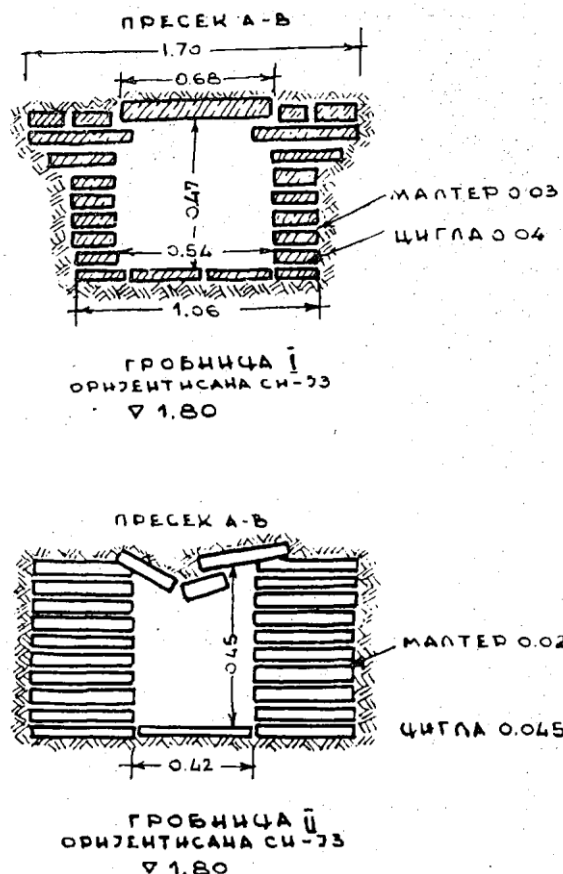
На 2 м. јужно од ових гробова нађен је римски гроб 3, на дубини 0,97 м. Мртвац је положен у раку укопану у земљу, а покривен са 8 тегула. На једној од тегула, димензија 0,53 X 0,37 X 0,02 м., на унутарњој страни налазио се натпис у два реда; у првом реду OS, а у другом DEO (сл. 8). На истој тегули поред, полукружног знака на ужој страни, преко средине, налазе се две паралелне таласасте линије. Гроб је био оријентисан у правцу СИ-ЈЗ, са главом на југозападу. Дужина костура је 1,80 м, кости лоше очуване, руке скрштене високо на грудима. Десно

Сл. 8. —Тегула са натписом

од лобање лежао је један фрагментовани привесак од лигнита, затим ниска од 26 комада перли рд стаклене пасте, разних облика, боје зеленкасто-жуте, зелене, плавичасте и светло мрке. На десној страни груди налазила су се четири фрагмента неког гвозденог предмета, пропалог од рђе. На костима лакта леве руке нађени су фрагменти лоше очуваног гвозденог предмета. На прсту десне руке били су фрагменти гвозденог прстена, такође лоше очувани.

У непосредној близини ових гробова откривена је једна римска гробница, правоугаоног облика, оријентисана СИ-ЈЗ, са главом на југозападу, а на дубини од 1 м. Зидови гробнице су од 7 реда опека са спојницама од малтера, дебљине 2,5 см. Под је од попречно постављених цигала, а јастук од косо постављене цигле, испод које је био малтер. Унутарња страна целе гробнице била је олепљена малтером дебљине 1 см. Димензије гробнице су: спољна дужина 2,65 м, ширина 1,47 м, унутарња дужина 2,03 м., ширина 0,44 м; дубина код главе 0,43 м, код ногу 0,49 м. Гробница је покривена поклопницама које су се ослањале на по један ред цигала. Костур је био поремећен ранијим отварањем. На месту где је требало да лежи глава нађено је 124

Сл. 9. — Пресек кроз гробнице у Новом Костолацу

комада ситних дугуљастих перли од стаклене пасте, плаве боје. У близини костију руку нађен је један дугуљаста привесак од црне пасте. Испод карлице нађена су два фрагмента ланчића од ситних каричица, а код ногу су били фрагменти стакленог суда.

По својој конструкцији гробница одговара типу I гробница из Виминацијума и гробницама откривеним у Београду 1948 год. те би према томе припадала II до III веку наше ере.

На самом покривачу ове гробнице лежао је један словенски гроб (обележен као гроб 2), на дубини 1 м. Гроб је оријентисан И-З, са главом на западу и рукама скрштеним на грудима. Костур је добро очуван, дужине 1,85 м. На грудима, са десне стране испод врата нађен је један бронзани привесак, састављен од две калоте, са алком на горњем делу и

три грануле на доњем делу. У алци су били трагови текстила. Овакви привесци се често јављају у словенским гробовима X—XII века.

Из изложеног се може закључити да је локалитет егзистирао врло дуго. Неолитски слој, чија дебљина варира од 1,70—1,80 м, са огњиштима, керамиком, пластиком и каменим предметима, припада млађем винчанском периоду. Откривени римски гробови, датирани на основу правоугаоне гробнице припадају II—III веку наше ере. На крају словенски гробови, скромни по својим прилозима, одговарали би млађим фазама великих словенских некропола.

НОВИ КОСТОЛАЦ—СТАНБЕНИ БЛОК БР. 10

Приликом радова на постављању канализације, радници предузећа „Кучај“, на 5 м. западно од станбеног блока бр. 10, наишли су на више гробова озиданих римском циглом. У тренутку изласка на терен, у откопаном каналу видели су се остаци двеју гробница. Раније су уништене три гробнице, које су припадале одраслим људима, и један дечији гроб. Остаци две постојеће гробнице били су довољни да се констатују димензије и начин трађења. Гробнице су лежале на дубини 1,80 м, од површине земље, удаљене 2 м. једна од друге.

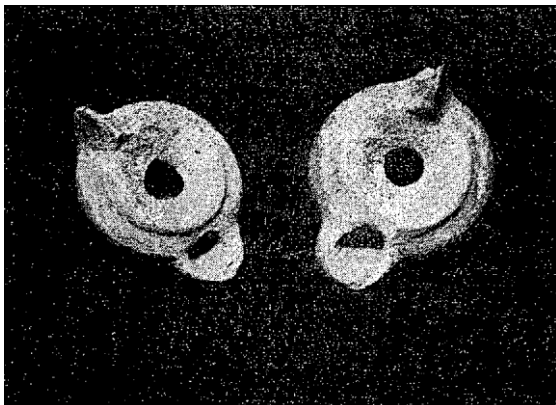
Гробница 1 оријентисана је СИ-ЈЗ са главом на југозападу; унутрашње дужине 1,92 м, унутрашње ширине 0,54 м, спољне ширине доњи део 1,06 м, горње ширине 1,70 м, дубине 0,47 м. Под главом јастук направљен од малтера висине 12 см. Облик гробнице је правоугаон, са подом од по две цигле постављене по дужини. Зид је од 8 реди цигала, дебљине 4 см. са спојницама од малтера дебљине 3 см. Унутрашња страна зида

олепљена је малтером дебљине 5 мм. Гробница је била покривена поклопницом димензије 0,68 X 0,68 X 0,07 м. од печене земље са отиском дечије ноге.

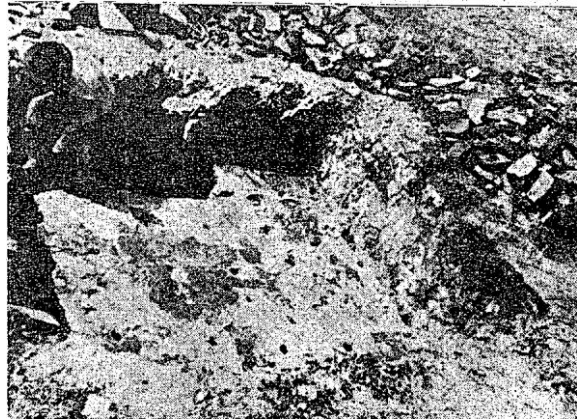
Гробница 2 има исту оријентацију као и претходна али по димензијама нешто је мања, простије је грађена, а и мање је оштећена. Очувана дужина је 1,52 м, ширина 0,42 м, доња спољна ширина 0,61 м, горња спољна ширина 1,00 м. Као под постављена је по једна цигла. Зид је од 10 редова цигала дебљине 4,5 см, везаних малтером. Покривач од великих плоча испуцао је под притиском земље. При вађењу земље из гробнице, радници су нашли два мала жишка и једну плаву стаклену перлу. Жишци су малих димензија, пречник диска 3—3,5 см, пречник дна 2,5 см, без икаквог украса, рађени руком од црвенкасте земље, превучени црвеном превлаком која се љуска. (сл. 10).

У западном зиду прокопаног канала јужно од гробнице 1 видела се конструкција једног дечијег гроба од неколико цигала. По својим димензијама гроб је припадао сасвим малом детету.

Откривене гробнице по начину зидања одговарају гробницама типа I из Виминацијума. Типологију гробница

Сл. 10. — Жишци из Новог Костолца

Сл. 11. — Пећи из циглане у Новом Костолцу

у Виминацијуму дао је др. М. М. Васић и датира их у период II—III века наше ере.¹

А. Ј.

РИМСКЕ ЦИГЛАНЕ У НОВОМ КОСТОЛЦУ

У пролеће 1952 Завод је извршио мање заштитно ископавање трију римских пећи за печење цигле у Новом Костолцу. На локалитету званом Провалије спуштан је ниво терена за око 1,80 м. и том приликом се наишло на ове циглане.

Откривене пећи распоређене су у виду троугла и удаљене мађусобно две за по 28 м. једна од друге, а трећа за 11 м. Све три пећи грађене су поједном истом принципу : У земљи се ископа четвртаста рупа, у коју се до извесне висине озида неколико паралелних зидова са луцима. Размак између тих зидова је мањи од њихове дебљине и у горњем делу они чине паралелне канале. Горња површина је облепљена слојем иловаче, који чини једну плочу изнад зидова. Плоча је избушена каналима ваљкастог облика, вентилима. (сл. 11). На тај слој иловаче слагала се цигла, која је још увек била у

¹ Др. М. М. Васић: Неколике гробне конструкције из Виминацијума, Старица, Н. Реда, год. II, 1907, стр. 66—68, сл. 3.

укопаној земљи, те је само горњи део био вероватно отворен и он свакако облепљен иловачом са отворима за довод ваздуха. За ложење постојао је са стране отвор под земљом; он је био засведен и у висини лукова паралелних зидова.

Величина једне пећи је 3,10 x 3,50 м., а друге 2,60x2,70 м. Обе су врло добро очуване са читавом доњом конструкцијом. Трећа пећ је сачувана само једним мањим делом.

Појава оваквих цигларских пећи у Новом Костолцу није ни нова ни усамљена. И раније, у периоду 1941—44 године, пронађено је више сличних пећи. Таква једна откопана је и на Маргуму 1948—49 год.¹ Нађене су такве и у Сарајеву, а има их и у Румунији у Сармизегетузи.²

У пећима у Новом Костолцу није пронађен ниједан фрагмент керамике, а једна је била испуњена већом количином опеке. То говори да су ове пећи служиле свакако само за опеку, мада се у њима могла пећи и керамика.

Арх. С. М. Н.
А. Ј.

НОВИ КОСТОЛАЦ — ТЕМЕЉИ ДОМА КУЛТУРЕ

Приликом копања темеља за Дом културе, на 33,60 м. од северозападног угла грађевине на 1,68 м. дубине од површине земље, лежала је једна римска гробница типа I, оријентисана С-Ј са девијацијом од 20° према СИ-ЈЗ. Костур је лежао на леђима са главом на северо-истоку. Радници су гробницу раније отворили надајући се злату и том приликом су је оште-

тили целом дужином. Очуване су обе уже и једна дужа страна. Пода није било, а поклопац гробнице је раније поремећен. Као јастук биле су постављене две мање цигле, једна изнад друге. Унутрашња дужина гробнице је 2 м, висина 30 см, ширина 40 см. У гробници није било прилога сем три гвоздена ексера, распоређена по угловима. Зидови су били од вертикално постављених цигала, димензија: 40 X 30 X 3 см. Цигле су биле са знаком дупле дијагонале.

Културни слој у коме је лежала гробница продужује се у правцу југа и на 4 м. од ње у профилу оцртава се спуштање слоја, вероватно нека јама. На томе простору радници су наишли на велику количину фрагмената сиве керамике, рађене на витлу, и на фрагменте провинциске тере сигилате. Поред керамике налазило се доста животињских костију, фрагмената стакла и један мали гвоздени нож. Најнижа тачка јаме лежала је на дубини 1,40 м. од површине земље.

А. Ј.

МАЛИ ЗВОРНИК

Априла месеца 1952 године откривене су у кругу хидроцентрале у Малом Зворнику зидане гробнице. У кругу градилишта код велике шљункаре налазио се ћувик, оријентисан СИ-ЈЗ, са падом према Дрини. Земљаним радовима у њему је откривено тест гробница зиданих каменом и малтером. Пет гробница је уништено и на површини терена распознавале су се само основе. Шеста, очувана, била је са јужне стране пробијена. Све су биле оријентисане И-З, а постављене су две по две у непосредној близини. Размер очуване је: основа 2 X 1,5 м, у коју је усечен један канал ширине 0,30 м, а дубине 0,50 м. Свод гробнице лежи на зиду

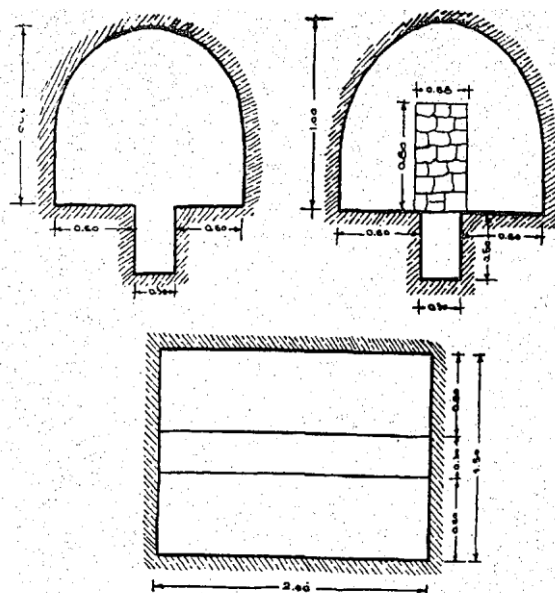
¹ Др. Р. Марић: Ископавања на Орашју, претходни извештај о радовима 1948—1949, Старице Н. Серија, књ. II 1952, стр. 124, сл. 24, 25, 26, 27.

² Octavian Floka, Der römische Ziegelofen von Sarmizegetusa, Dacia, IX-X 1942—1944 год. стр. 431—440 сл. 1—5, таб. I.

висине 0,40 м. Свод је висок 1,00 м. На источној страни налазио се отвор који је био зазидан каменом и малтером. Размере отвора су: 0,50 X 0,80 м. Цела гробница зидана је сигом и малтером, а свод од грубо тесаног шкриљца са малтером чија је дебљина већа од дебљине шкриљца. У гробници није нађен ниједан предмет, јер је раније отворана (сл. 12).

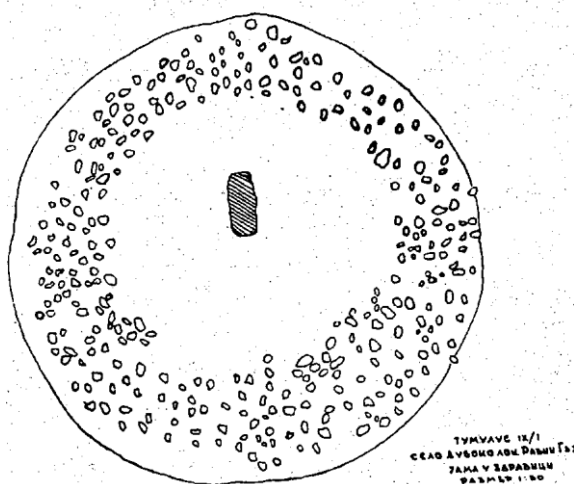
Године 1954 у непосредној близини поменутих гробница откривене су још две, које је обишао др. М. Грбић. Ове се својом конструкцијом не разликују од већ познатих, а ни у њима није нађен никакав прилог којим би се гробнице датирале. Према начину зидања, — употреби сиге, оријентацији и непосредној близини зворничког града, на левој обали Дрине, — може се претпоставити да ове гробнице припадају нашем средњем веку.

Веза између Зворничког трада и ћувика на коме се налазе гробнице јаснија је ако се обрати пажња на новооткривене зидове неке средњевековне грађевине, у профилу новопросечене трасе железничке пруге на десној обали Дрине, а на 300—400 м. од ћувика.

Сл. 12. — Пресеци гробнице у Малом Зворнику

0,50 до 1,65 м. а пречник од 8 до 16 м. Поједине су биле оштећене укопавањем ровова 1944 године, док су остале биле покривене жбуњем или великим дрвећем. За пробна ископавања изабране су две, на плану обележене римским бројевима IX и XI рачунајући од запада, тј. од почетка локалитета. Ове две хумке су изабране због добро очуваног облика, а осим тога на њима није било дрвећа. На једној, већој, било је жбуње клекле

Сл. 13. — Хоризонтални пресек тумулуса IX/I у Дубоком

¹ На локалитету Равни Гај ископавања су вршена од 1—8 јула 1952 год. под руководством Александре Јуришић, кустоса Завода и Новака Живковића, управника музеја у Т. Ужицу. Ископавања су имала пробни карактер.

са плитким корењем, на другој трава.

Најпре је почето са радом на већој хумци, обележеној као хумка IX, димензија 16 X 16 м, висине 1,60 м. са основом правилног кружног облика. Према координатама С-Ј и И-3 обележени су кракови ширине 1 м. а слојеви су скидани према уобичајеном методу квадраната. На основу постојећих профила тумулуса на површини је био танак слој хумуса дебљине 0,15 м. Испод слоја хумуса налазио се слој растресене земље са ситним каменом, боје црвенкасто-жућкасте, који се протезао од 0,15 м до дубине 0,80 м., где почиње трећи слој тврде жуте земље са венцем од речног камена на периферији хумке. Овај трећи слој се протезао до здравице која се јавља на дубини 1,66 м.

Венац од камена, облика правилног круга, обухвата целу периферију хумке. Први пут се појављује на дубини 0,66 м. а спушта се до здравице. (сл. 13). Ширина каменог прстена варира од 1,75 до 2,60 м. Унутрашњи пречник је у правцу С-Ј 5,85 м, а у правцу И-3 6,20 м. При рашчишћавању унутрашње површине коју затвара венац, откривена је 1 м. северно од центра рака која је била укопана у здравицу. Њене димензијесу: дужина 1,64 м, ширина 0,63 м, дубина 0,33 м. Облика је приближно правоугаоног са заобљеним угловима, оријентисана С-Ј. Као ни у целој хумци ни овде није било никаквог археолошког материјала.

Појава овакве врсте хумки била је усамљена све до откопавања комплекса хумки у Ражани 1953 године.² Разлика између ове две хумке је у томе што је на оној из Ражане био само венац од камена док је на Рав-

ном Гају у средини венца укопана рака. За објашњење ових хумки др. М. Гарашанин је прихватио претпоставку да су то кенотафи, празни гробови подигнути у почасти негде у даљини погинулом ратнику.

Хумка XI је лежала на 5 м. источно од хумке IX, пречника 14,55 м. у правцу С-Ј, а у правцу И-3 15,55 м, висине 0,73 м, облика развученог круга, услед обраде земље и утицаја атмосферилија. Горњи први слој хумуса је исти као и на хумци IX. Други слој је жута земља која допире све до дубине 0,54 м, а у коме се налази појединачно камење. У трећем слоју смеђе земље, у сектору „В“, откривени су трагови угља на координати С-Ј 1,40 м, — И-3 2,60 м. и то са унутрашње стране каменог венца који се налазио само у секторима „А“ и „В“. Трећи слој је ишао до дубине 1,22 м. где почиње здравица. Разлика између висине хумке констатоване на почетку радова и утврђене после ископавања до здравице, може се објаснити деформацијом првобитног облика.

У сектору „В“ на дубини 0,90 м, на коорд. С-Ј 1,40 м, — И-3 2,60 м, са унутрашње стране каменог прстена, на масној црној земљи у којој је било ситних комада угља, нађен је торквес од бронзе округлог пресека са крајевима суженим и мало повијеним напоље, димензије: дужина 26 см., пречник пресека на најдебљем делу 1 см. (сл. 14-1). Како је предмет лежао на слоју црне земље која је настала труљењем органских материја, може се закључити да је на овом месту био гроб. Скелет недостаје, вероватно због јаког разорног дејства минералних соли које су се налазиле у земљи.

Гроб 2 је лежао у северном краку, у непосредној близини коцке на коорд. С-Ј 1,20 м—И-3 0,30 м, а на дубини 1,22 м. Као и на простору гроба 1,

¹ Др. М. Гарашанин: Ископавања у Ражани, читано на седници Археолошког института 22-VI-1953 год. Изводи штампани у Гласнику САН, књига V, свеска 1. Београд 1953, стр. 197.

слој земље је био исти, без људских костију. Прилог гроба 2 био је торквес од бронзе по облику исти као раније описани, одлично очуван, пречника 9,2 X 8,4 см, пресека најширег дела 0.7 см (сл. 14-2). Поред торквеса нађена је и једна отворена наруквица од бронзе, полукружног пресека, чији су крајеви само спљоштени. Димензија : пречник 4,2 x 4,2 см. пресек 0,5 см. (сл. 14-3). Према димензијама, торквеси и наруквица су свакако припадали деци.

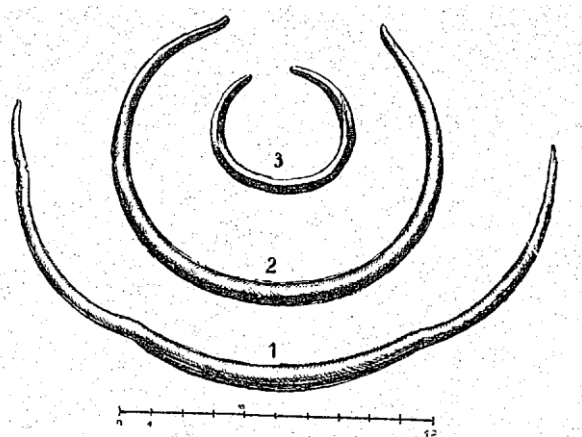
Нађени предмети у хумци XI нису довољни за макакво ближе датирање, па ипак се о њима може рећи нешто одређеније. Овакав облик торквеса јавља се кроз цео халштат. Исти је случај и са наруквицом. Према овим оскудним подацима може се једино претпоставити да су хумке илирске и да су настале у халштату. Појава каменог венца није случајна, јасно је да га је човек правео и то са одређеним циљем. Слична хумка у Ражани лежала је у низу хумки које припадају, према првом прелиминарном извештају, пуном халштатском периоду. Како су досад позната само ова два случаја праисториских хумки кенотафа у Србији, питање је да ли би се хумке на Равном Гају смеле датирати у халштат и то према материјалу из Ражане. Решење овог датирања лежи у даљем испитивању хумки Западне Србије.

А. Ј.

РАЖАЊ—НИШБАИР

На локалитету Нишбаир у Ражњу, августа месеца 1954 године копани су темељи за виноградарску задругу и том приликом откопано је 15 гробова са прилозима.

Локалитет лежи на самом улазу у Ражањ, на коси која се протеже у правцу север—југ. На југозападној

Сл. 14. — Торквеси и наруквица из Дубоког

страни је копано а вероватно је оштећен центар некрополе која се протеже на север, исток и југ.

Приликом изласка на терен радници су већ копали здравицу, а у северном, источном и јужном профилу остали су делови оштећених костура. Према преосталим костима могла се одредити оријентација гробова и дубина на којој су се налазили. Били су оријентисани И-З са главом на западу а лежали су у редовима. Јављају се само у једном слоју на дубини 1,30—1,35 м. изнад саме здравице. Према подацима добијеним од радника у сваком гробу поред ногу лежао је по један суд. Према деловима костура који су остали у профилу није се могло закључити где су остали прилози лежали. Скелети су били сахрањивани у обичну раку без икакве архитектуре или сандука.

Од нађених предмета предато је само:

1) Мали крчаг са једном тракастом дршком на којој се налазе два пластична ребра, отвор узан, на спољној страни профилиран, у земљи доста песка, боје светлосмеђе са траговима лоше зеленкасте глеђи. Висина 16 см., пречник отвора 3,5 см., пречник дна 4 см. (сл. 15_х).

2) Крчаг са једном тракастом дршком која полази од отвора и завр-

шава се на трбуху, отвор широк и уштинут, боје сивоцрне, од полупречишћене земље, фактура као код варварских судова, дно благо наглашено, суд је рађен на витлу али је асиметричан. Висина 17 см. пречник отвора 8 см. пречник дна 4,5 см. (сл. 15₉).

3) Већи крчаг са једном дршком са цилиндричним вратом и проширеним отвором. Прелаз из врата у раме наглашен, боје маслинасто-сиве, по фактури потсећа на јазичке сиве судове. Висина 20 см., пречник отвора 7,5 см., пречник дна 8,5 см.; од витла удубљење на средини дна (сл. 15₁₀).

4) Крстасти фибула од бронзе, игла недостаје, на глави трагови од гвоздене игле. Горња страна лука украшена са два паралелна уреза по дужини, а бочне стране са по два паралелна коса зареза. Нога фибуле пљосната са два низа урезаних концентричних кругова уз ивицу, а на средини два паралелна зареза. Глава се завршава са три луковичаста испупчења. Дужина 7,5 см., висина 3 см. (сл. 15₉).

5) Крстасти фибула, игла недостаје, према остацима на глави игла је била од гвозђа. Горњи део лука украшен ситним резима, ивице ноге назубљене. Глава се завршава са три луковичаста испупчења. Дужина 7 см., висина 2,5 см. (сл. 15₈).

6) Пређица за појас од бронзе са кружном алком, која је на средини повијена унутра, и правоугаоном плочицом за причвршћивање. Одлично је очувана тако да је остао и део коже на . оном месту где је каиш био причвршћен. Дужина 4,5 см. (сл. 15₂).

7) Мала пређица за појас од бронзе, са овалном алком без плоче за причвршћивање. Размера 3,5 X 2 см. (сл. 15₃).

8) Алка од бронзе овалног облика, размера 3,5 X 3 см. (сл. 15₄).

9) Прстен од бронзане жице са увијеним крајевима, раз. 1,5 см. (сл. 15₇).

10) Алка мале пређице, без игле, размера 1,4 см. (сл. 15₅).

11) Фрагмент ноге фибуле са главицом на крају, очувана дужина 2,7 см., од бронзе (сл. 15₆).

12) Фрагмент задебљалог обода малог стакленог суда.

13) 3 члана једног појаса од бронзе са очуваним нитнама за причвршћивање, дужина 4 см. (сл. 15₂).

14) Језичак за појас фрагментован, у два дела, дужина 4 см. (сл. 15₁₃).

15) 6 новчића Валенса и Валентинијана, доста оштећени.

Према аналогијама са материјалом који се највише јавља у Босни ова некропола би могла да се датира у IV век н. е. Налаз новца у гробовима са локалитета Нишбаир целу некрополу ближе опредељује и то у крај IV века, око 380 године.

Крстасте фибуле са лукавичастим завршенима јављају се врло често на римским локалитетима. Радимски сматра да је овај облик карактеристичан за крај III и почетак IV века¹, исто мишљење има и Фиала.² Гробови из Путичева у Босни са крстастим фибулама као прилозима датирани су налазима новца Максимилијана и Констанција I што значи и прву половину IV века.³ Аналогне пређице за каиш су нађене у гробовима у Рогатици заједно са новцем Констанција I.⁴

Ове наведене аналогије су нешто старије од налаза у Ражњу, а могло би се објаснити да су употреба оваквог накита и његова мода биле ду-

¹ Radimsky : Град Домавија и Градина код Сребрнице у Босни и тамошње ископине, Г. З. М. стр. 1—9, сл. 31 год. 1891. књ. I.

² F. Fiala: Прилози археологији Босне и Херцеговине, материјал из гроба код Љубушког, Г.З.М. год. 1889 књ. III стр. 89, сл. 1.

³ Truhelka : Ископине у долини Лашве, Путичево, Г.З. М. год. 1893 књ. IV, страна 692 сл. 13.

⁴ F. Fiala: Ритски гробови са паљевинама код Рогатице, Г.З.М. год. 1895, књ. II, стр. 99—203.

Сл. 15. — Гробни прилози из Ражѣа

жег века. Ово објашњење је прихватљиво кад знамо да се поједини облици специјално у накиту врло дуго задржавају у употреби.

Питање етничке припадности сахрањених у Ражњу је тешко и компликовано. Да ли су то Римљани или поромањени староседеоци који су примили римске утицаје и римску културу? О овом проблему ће бити више говора при обради материјала са некрополе на локалитету Бијељин у Радоињи.⁵ На овој некрополи у гробовима је било прилога који су аналогни налазима у Ражњу, док други елементи говоре више за једну романизовану групу него за чист римски период.

А. Ј.

ЋУПРИЈА

У кругу Војне школе у Ћуприји, при копању темеља за амбуланту пресечен је културни слој највеће дебљине око 4,50 м. У профилу су се јасно оцртала три слоја, која су међу собом издвојена танким слојем угља дебљине од 10 до 25 см.

Први, најнижи слој, јавља се до дубине 3,10 м, односно 3,90 м. Варијације су због тога, што је северна страна терена нешто виша од јужне. У профилу канала, у средини грађевине, копаног у самој здравици, оцртала се једна јама облика трапеза, чија се доња видљива ивица налазила на дубини 6,20 м. од површине земље. Јама се сужавала нагоре и горња ширина је била 0,90 м. а доња 1,15 м. У њој је било много пепела, животињских костију, као и фрагмената праисториске, римске и словенске керамике. Праисториска керамика према облицима и фактури одговара винчанско-плочничкој и

бубањско-хумској групи. Поред овога, у профилу здравице, налазе се јасно оцртани угљенисани кочеве, који се сужавају надолу. Према свему констатованом на терену, овај слој свакако припада праисториском насељу које одговара крају неолита и почетку бронзаног доба.

Други и трећи културни слој карактеристичан је по зидовима, који су били земљаним радовима порушени, или пресечени у правцу ширине зида. Према оваквим пресецима, кроз зид, могло се закључити каквом су техником зидани, али се њихов правац простирања није могао пратити. Зидови су грађени на два начина : у техници трпанца и циглама димензија 30х4,5 см. са малтерним спојницама дебљине 4 см. Очувана висина ових зидова креће се од 20 до 55 см, па чак до 90 см, а ширина око 1,50м.

Како се локалитет налази на простору војног објекта нису предузети никакви радови ради прикупљања потпунијих података.

Према ситуацији затеченој на терену, а према подацима из литературе, о локализацији римске *Notum Margi*, слој са зидовима несумњиво говори о овом римском насељу античке Ћуприје. Горњи, најмлађи слој припада турском периоду, јер се у њему налази типична турска керамика, луле и зидови зидани циглама чије димензије одговарају овом добу.

Појава угља који дели слојеве несумњив је доказ да су доња два насеља страдала у пожару, а разноврсни материјал у свим слојевима може се објаснити поремећајем при зидању млађих грађевина.

ПИРОТ

При нивелисању терена за парк у Пироту откривен је зид неке грађевине на 0,48 м испод данашње повр-

⁵ Ископавања извршена 1953 и 1954 године у обради за штампу. Руководилац радова А. Јуришић.

шине. Откривени зид се налази одмах испод одбранбених зидова средњевековног града, на јужној страни, а протеже се у правцу СИ-ЈЗ и то 33,50 м. у дужину, а у ширину 2,20 м, висине 1,72 м. На зиду се налази отвор засведен сводом од цигала римског формата, дебљине 4,5 см, а дужине 25 см, са спојницама од малтера исте дебљине као и цигле. Сам зид је зидан у техници трпанца са лепо обрађеним ивицама. Осим овога, пронађени су још на два места делови зидова који

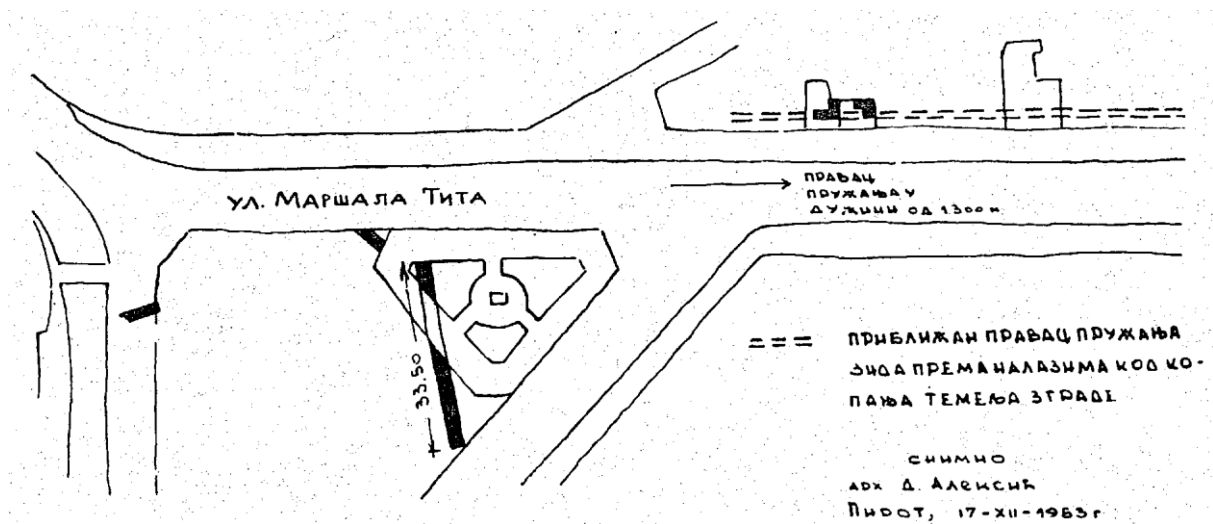
се протежу у другом правцу; један у правцу С-Ј дужине 4,00 м., а ширине 1,60 м, други у правцу СЗ-ЈИ дужине 5,00 м, ширине 0,90 м.

Према техници зидања, а и према осталим налазима у Пироту, може се претпоставити да откривени зидови припадају римском утврђењу Tures-y.

¹ Техничка снимања извршио арх. Д. Алексић из Пирота.

⁸ Фото снимања извршила је арх. Вера Луковић.

А. /.

Сл. 16. — Откривени зидови утврђења у Пироту

INTERVENTIONS DE PROTECTION SUR DES LOCALITES ARCHEOLOGIQUES

Dans la période allant de 1951 à 1955, l'Institut a exécuté onze interventions protectrices de localités qui étaient menacées soit par des travaux de construction, soit par les travaux dans les champs.

Les relations sur ces interventions sont exposées selon les années pendant lesquelles elles ont été exécutées:

1951:

Brestovik - Belibreg: Dans les vignes de Marko et Života Raković, au village de Brestovik, on a découvert trois tombes romaines à voûtes. Dans Tune d'elles on a trouvé trois petits pots en céramique et, au-dessus d'eux, à une profondeur de 0,30

mètre, un autre vase dans lequel se trouvaient trois coquilles d'oeufs et six veilleuses. La présence de ces coquilles d'oeufs permettent de le faire rapporter au culte chthonique.

Brestovik-Visoka Ravan: La localité archéologique de Visoka Ravan était sérieusement menacée par la construction de la route Beograd-Smederevo. Comme on y a découvert une grande nécropole slave du type de Belo Brdo, le Musée National de Beograd y a entrepris des fouilles systématiques.

Grocka-Agino Brdo: Cette localité archéologique était menacée par des tra-

vaux de terrassement faits sur la route Beograd — Smederevo. La localité d'Agino Brdo appartient, par ses couches inférieures à une colonie du premier néolithique, tandis que dans la colonie on a dégagé des tombes romaines du IIIe siècle avant notre ère. Au-dessus de ces tombes on trouve des tombes slaves des Xe—XIIe siècles.

1952:

Novi Kostola - Bloc d'habitation n° 10: Lors de travaux de canalisation on y a découvert deux tombes romaines du type I qui peuvent être datées du IIIe siècle.

Mali Zvornik: Lors de travaux hydrauliques à Mali Zvornik, on a trouvé plusieurs tombes construites en pierre, en brique et en mortier.. Dans les tombes il n'y avait aucune offrande permettant de les dater.

Duboko — Ravni Gaj: Dans cette localité on a procédé à la fouille de deux tumuli dont l'un avait été élevé comme cénotaphe, tandis que le second contenait des traces de deux tombes. A côté des tombes on a trouvé comme offrandes deux turquoises et un bracelet. Ces objets permettent de dater ces deux tumuli de la période de Hallstätt, sans plus de précision.

Novi Kostolac — Fondations du Dom Kulture: Lors des travaux faits pour les fondations de la Maison de la Culture, on a découvert deux tombes romaines du type I.

1954:

Ražanj — Nišbair: Au lieu-dit Nišbair, à Ražanj, on a découvert une nécropole

datant de la Basse-Antiquité que des pièces de monnaies permettent à fixer à l'année 380.

Ćuprija: Dans le cercle de l'Ecole Militaire de Ćuprija on a trouvé les murs d'un Horem Margi romain. La colonie romaine s'élevait là au-dessus de la habitation préhistorique qui appartient à la fin de la période néolithique et au début de l'âge du bronze.

Pirót: Lors des travaux de nivellement faits pour le parc, on a découvert des murs qui appartenaient sans doute à la forteresse romaine de Tures.

Les tuileries romaines de Novi Kostolac: On a découvert à plusieurs reprises à Novi Kostolac des fours à briques romains. En 1952, l'Institut en a fait dégager trois qu'on avait mis à jour lors de travaux de nivellement.

Ces fours sont tous trois construits de la même manière: on avait creusé dans la terre un trou quadrangulaire dans lequel on avait construit un certain nombre de murs parallèles arrivant à une certaine hauteur et comportant des arcs. Sur la surface supérieure des murs et dans les intervalles on avait répandu de l'argile qui a formé une sorte de dalle traversée de canaux cylindriques (pour la ventilation). C'est sur cette couche d'argile qu'on déposait les briques. Le foyer avait son ouverture au-dessous du niveau du terrain. Les dimensions de l'un de ces fours sont 3,10 x 3,50 m et celles du second 2,60 x 2,70 m. La plus grande partie du troisième est détruite.